कर्मस्थितैः सद्ग्रहवीक्षितैश्च । तृतीयषष्ठगाः पापा लग्नेन्दुभ्यां शुभा मताः। निधनान्त्यगता नेष्टा विशेषाल्लग्नसंस्थिताः । एकोनविंशे वियुतिं रविः खे, चन्द्रोधन ३, चन्द्रसुतः४, क्रमेण । त्रिवेदनन्दैकमिते१२ऽर्क ईज्यो९ भृगुः१ सुखं खे कुसुतो१२ऽस्त्रभीतिम्" जातके तच्चिन्ताप्रकारः ।

कर्माङ्ग न०६त०। विहितस्य यागादिकर्मणोऽङ्गे यथा दर्शादेः प्रयाजादि । देशकालादयोऽपि कर्माङ्गानि । यथाह गर्गः—"तिथिनक्षत्रवारादि साधनं पुण्यपापयोः। प्रधान गुणभावेन स्वातन्त्र्येण न ते क्षमाः"। "प्रधानस्य विधेयस्य कर्मणो गुणभावेनाङ्गत्वेन, तदुक्तं "कर्मासन्निहितं नैव बुद्धौ विपरिवर्त्तते । शब्दात्तु तदुपस्थानमुपादेये गुणो भवेत्" भट्टका०"प्रमाणान्तरासन्निहितं कर्म्म बुद्धौ प्रथमं न विषयीभवति प्राथमिकशब्दादेव तस्य कर्मण उपस्थितिरिति उपादेये स्वविधेये कर्म्मणि पूजादौ चन्द्रादिक्रियात्वेन तदवच्छिन्नकालत्वेन वा शुचितत्कालजीविनः कर्माधिकारात् प्रमाणान्तरलभ्यत्वेनाविधेयत्वात्तिथ्यादिर्गुणः" ति० त० रघु० । "फलवत्सन्निधावफलं तदङ्गमिति" न्यायेन फलवत्प्रकरणे पठितानामफलानां सर्वेषां तदङ्गत्वमवधेयम् ।

कर्म्माजीव पु० कर्मणा आजीवः जीवनम् । १शिल्पादिकर्म्मद्वारा जीवनसाधने । स च नृणां जन्मलग्नावधिदशमभावे मेषादीनां द्रेक्काणनवांशद्वादशत्रिंशांशैः शिल्पादिकर्मविशेष आजीवे जातके उक्तः, तच्च आजीवशब्दे ६४१,४२पृ० दर्शितम् । कर्म जीवति अण् । २शिल्पादिकर्मजीविकावति त्रि० ।

कर्मात्मन् पु० कर्मणा आत्मा आत्मभावो यस्य । संसारिणि स्वादृष्टोपनिबद्धशरीरयुक्ते १जीवे । "तस्मिन् स्वपति तु खस्थे कर्मात्मानः शरीरिणः" मनुः । कर्मणि आत्मामनो यस्य । २क्रियासक्तचित्ते च ।

कर्माध्यक्ष पु० ७त० । क्रियासाक्षिणि कृताकृतावेक्षके ।

कर्मान्त पु०कर्मणः कृषिकर्मणोऽन्तो यत्र । सम्पन्नकृषिकर्मणि १कृष्टभूमौ हेमच० । "अहन्यहन्यवेक्षेत कर्मान्तान् वाहनानि च" मनुः । कर्मणः तत्फलस्यान्तो यत्र । २इक्षुधान्यादिसंग्रहस्थाने च ।"शुचीनाकरकर्मान्ते भीरूनन्तर्निवेशने" मनुः । "कच्चिन्न सर्वे कर्मान्ताः परोक्षास्ते विशङ्किताः"भा०सभा० १६५ श्लो०। ६त०। ३कर्मसमाप्तौ च । "कर्मान्ते दक्षिणां दद्यात्" स्मृतिः" ।

कर्मार पु० कर्म ऋच्छति ऋ—अण् । १कर्मकारके (कामार) जातिभेदे, "नमस्तक्षभ्योरथकारेभ्यश्च वो नमोनमः, नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यश्च वो नमोनमः" यजु०६,२७ । "तपसे कौलालं मायायै कर्मारम्" यजु०३०,७, पुरुषमेधे "मायायै कर्मारं लौहकारम्" वेददी० । "कर्मारस्य निषादस्य रङ्गावतारकस्य च" मनुः । "ये धीवानोरथकाराः कर्मारा ये मनीषिणः" अथ०६,५, २वंशभेदे (बेड़वाँश), ३कर्मरङ्गवृक्षे च राजनि० । ४कर्म्मप्राप्तरि त्रि०स्वार्थे कन् । कर्मारक कर्मरङ्गे वृक्षे (कामराङ्गा) पु०राजनि० ।

कर्मार्ह पु० कर्मार्हति अर्ह-अण् । १पुरुषे राजनि० । तस्य कर्मकरणसमर्थत्वात्तथात्वम् । २कर्मकरणसमर्थे त्रि० ।

कर्माशय पु० आशेरते पुरुषा अस्मिन् आ+शी—आधारे अच् कर्मणामाशयः । कर्मजन्ये धर्माधर्मरूपे गुणभेदे "क्लेशमूलः कर्माशयो दृष्टादृष्टजन्मवेदनीयः" पात०सू० । कर्मविपाकशब्दे च अस्य भाष्यविवरणे दर्शिते ।

कर्मिन् त्रि० कर्मास्त्यस्य व्रीह्या०इनि । व्यापारयुक्ते स्त्रियां ङीप् "कर्म्मिभ्यश्चाधिको योगी—तस्माद्योगी भवार्जुन !" गीता ।२फलाभिसन्धानेन कर्मकर्त्तरि च । "यत्कर्मिणो न प्रवेदयन्ति रागात्तेनातुराः क्षीणलोकाश्च्यवन्ते" मुण्ड० उ०।"इष्टापूर्त्तादिकर्मिणां धूमादिमार्गेण चन्द्रमण्डलादिप्राप्तिः" शा० भा० "ऋत्विक्कर्षककर्मिणाम्" याज्ञ० ।

कर्म्मिष्ठ त्रि० अतिशयेन कर्मी इष्ठन् इनेर्लुक् । क्रियादक्षे जने

कर्म्मेन्द्रिय न० कर्मणां वचनादीनां निमित्तमिन्द्रियम् अश्वघासादिवत् निमित्तार्थे ६त० । वचनादिकर्मकरेषु वागादिषु इन्द्रियेषु "पञ्चोक्त्यादानगमनविसर्गानन्दकाः क्रियाः । कृषिवाणिज्यसेवाद्यास्तेष्वेवान्तर्भवन्ति हि" । "वाक्पाणिपादपायूपस्थैरक्षैस्तत्क्रियाजनिः । मुखादिगोलकेष्वास्ते तत्कर्म्मेन्द्रियपञ्चकम्" पञ्चदश्यां तेषां नाम कार्य्याण्युक्तानि । "वाक्पाणिपादपायूपस्थानि कर्मेन्द्रियाण्याहुः । वचनादानविहरणोत्सर्गानन्दाश्च पञ्चनाम्" सां०का० । "इन्द्रस्यात्मनश्चिह्नत्वादिन्द्रियमुच्यते" सां०कौ० व्याकृतञ्चैतदस्माभिः तद्विवृतौ ।

"तेषामिन्द्रियशब्दार्थत्वे कारणमाह इन्द्रस्यात्मनइति । "इन्द्रोमायाभिः पुरुरूवईयते इत्यादि" श्रुतौ इन्द्रशब्दस्यात्मार्थकत्वदर्शनात्, पाणिनिना "इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गम्" इत्यादिना इन्द्रशब्दात् तल्लिङ्गाद्यर्थे घप्रत्ययेन निपा-